

ده مشکل عمده در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی^۱

■ جان نولین^۲ و فردریک آستروم^۳

■ ترجمه و تلخیص: زیبا خرسندی^۴

دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد همدان

چکیده

علم کتابداری و اطلاع‌رسانی حوزه‌ای درگیر بحران است که به‌زعم ویتلی، به‌سبب جهت‌گیری پژوهش‌های بی‌شمار و اختلاف در سطوح استانداردسازی، می‌توان آن را یک حوزه پژوهشی جزء‌جزء شده و چند پاره معرفی کرد. شناخت عوامل و نقاط ضعف این حوزه، راهگشایی جهت ارائه یک راهبرد مناسب در راستای پیشرفت و ترقی در آینده است. بر این اساس، این مقاله به بررسی عمده مشکلات موجود در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداخته و این مشکلات را به دو گروه تقسیم می‌نماید، گروه اول که به وجود مرزهای مبهم در این حوزه مرتبط هستند و گروه دیگر که نشأت گرفته از چندپارگی و جزء جزء شدگی این حوزه‌اند و توجه به این مشکلات را نقطه عطفی در تبدیل نقاط ضعف به نقاط قوت به‌شمار آورده و آن را راهبردی جهت برطرف نمودن بخشی از تاریکی‌های هویت این حوزه می‌داند.

کلید واژه‌ها: علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، بحران، مشکلات

زمانی که بحث از بحران موجود در علم کتابداری و اطلاع‌رسانی به میان می‌آید، ده مورد عمده قابل بحث خودنمایی می‌کند

از دیرباز رابطه‌ای پایدار میان علم کتابداری و اطلاع‌رسانی وجود داشته، به‌طوریکه کتابخانه‌ها به‌صورت حرفه‌ای مرکزی برای اشاعه اطلاعات بوده‌اند

علم کتابداری و اطلاع‌رسانی حوزه‌ای درگیر بحران است که به‌زعم ویتلی، به‌سبب جهت‌گیری پژوهش‌های بی‌شمار و اختلاف در سطوح استانداردسازی، می‌توان آن را یک حوزه پژوهشی جزء‌جزء شده و چند پاره معرفی کرد. ماهیت جزء‌جزء شده علم کتابداری و اطلاع‌رسانی بیشتر می‌تواند نمونه‌ای از تنوع دیدگاه در روش‌ها، رویکردها و حتی علت وجودی این علم باشد.

وجود تنوع و چند پارگی در این حوزه، ممکن است به‌سادگی منجر به از دست دادن انسجام و ادامه روند جزء جزء شدن و نیز باعث پیدایش محدوده‌ای نامشخص و مرزهایی ضعیف و مبهم شود که از هر سو قابل نفوذاند.

شناخت عوامل و نقاط ضعف این حوزه، راهگشایی جهت ارائه یک راهبرد مناسب در راستای پیشرفت و ترقی در آینده است.

زمانی که بحث از بحران موجود در علم کتابداری و اطلاع‌رسانی به میان می‌آید، ده مورد عمده قابل بحث خودنمایی می‌کند، که در ادامه این مبحث تک‌تک این موارد را تجسم کرده و به بررسی آنها می‌پردازیم. بدین ترتیب با ایجاد یک تصویر کلی از علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، راحت‌تر به بحث در مورد راهبردهای موجود جهت طراحی یک حوزه قوی‌تر در این علم خواهیم پرداخت.

با اینکه برخی مشکلات با هم مرتبط بوده و گاهی وجوهی از

آنها در علّیت از یک منشاء سرچشمه می‌گیرند، کاملاً از یکدیگر مجزا هستند، با این حال احساس ما این است که، حتی اگر آنها را مشکل در نظر بگیریم باز هم در تجزیه و تحلیل و شناخت آنها می‌توان نقاط مثبت زیادی را ارزیابی کرد.

هدف اصلی ما این است که نشان دهیم، این مشکلات می‌توانند فرصت‌های ارزشمندی را به ما هدیه کنند.

هریک از این ده مشکل به‌طور گسترده‌ای با ویژگی وجود

می‌کند، کار مشکلی است. مشکل تأخیر در رسیدن به یک جایگاه مناسب دانشگاهی را مشکل بلوغ و پختگی^۶ با تأخیر می‌نامند. سوم: این بلوغ دیر هنگام یک الگوی تاریخی از وابستگی به دیدگاه‌های دیگر حوزه‌ها را ایجاد می‌کند، و مادامی که علم کتابداری و اطلاع‌رسانی فاقد راه و روشی دانشگاهی از آن خود است، نه تنها به حوزه عملی بلکه به شیوه‌های دانشگاهی دیگر رشته‌ها نیز وابسته خواهد بود. این مشکل وابستگی داخلی^۷ نام دارد.

چهارم: ارتباط پیچیده‌های بین دو موجودیت «علم کتابداری و اطلاع‌رسانی» و «علم اطلاع‌رسانی» میتوان یافت. در حقیقت باید به این مسئله پرداخت که آیا این دو حوزه جداگانه اما با ارتباط قوی با یکدیگر مرتبطند؟ (ساراسویک،^۸ ۱۹۹۹) یا کتابداری فعالیتی در راستای توسعه و پژوهش اطلاع‌رسانی محسوب می‌شود؟ (اینگورسن،^۹ ۱۹۹۲) مطالعه نظریه وایتلی^{۱۰} (۲۰۰۰) نشان می‌دهد که این نظریه از موضع ساراسویک (۱۹۹۹) پشتیبانی می‌کند و معتقد است که با توجه به تغییرات سازمانی، علم کتابداری و اطلاع‌رسانی در نهایت به حداقل دو حوزه پژوهش تجزیه می‌شوند. البته جنبه‌های دیگری هم وجود دارد که یکی از آنها، برقراری ارتباط بین حوزه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی است.

از دیرباز رابطه‌ای پایدار میان علم کتابداری و اطلاع‌رسانی وجود داشته، به‌طوریکه کتابخانه‌ها به‌صورت حرفه‌ای مرکزی برای اشاعه اطلاعات بوده‌اند. علاوه بر این تمایلات فعلی مبنی بر ادغام حوزه‌های پژوهش، تحت عناوین اوپک^{۱۱}، بازیابی اطلاعات، سازماندهی دانش و اطلاع‌سنجی^{۱۲}، هر دو حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی را در یک قالب پشتیبانی می‌کند (استروم^{۱۳}، ۲۰۰۷، ساراسویک، ۱۹۹۹). در هر صورت بسیاری از این مؤسسات در عمل با یکدیگر تعامل داشته و دارای چشم‌اندازهای پژوهشی بسیار مشابهی هستند، هرچند که در ظاهر با برچسب‌های متفاوت از یکدیگر متمایز می‌شوند. ایجاد هویت این حوزه، تا زمانی که نقطه اتکا نداشته باشد مشکلات زیادی خواهد داشت. این مشکل برچسب^{۱۴} نام دارد.

چهار مشکل اول بیانگر مسائل ناشی از مرزهای مبهم حوزه هستند. مرزهایی که به زعم بچر و ترولر^{۱۵}، مشخصه یک حوزه واگرا^{۱۶} بوده و آشکارا، علم کتابداری و اطلاع‌رسانی را احاطه کرده‌اند.

ما می‌خواهیم با قرار دادن این چهار حوزه در یک گروه، نشان دهیم که این مشکلات با هم رابطه علی و معلولی داشته و در عیلت از یکدیگر سرچشمه می‌گیرند.

و در ادامه به شش مشکل مربوط به چندپارگی و جزء جزء شذگی حوزه می‌پردازیم:

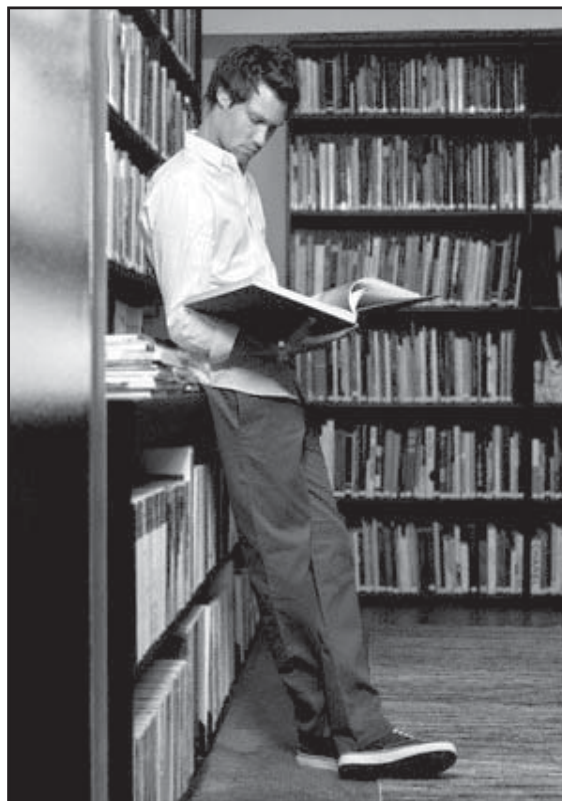
اول: گروهی از شاخه‌های فرعی، با زمینه‌های موضوعی متفاوت، تحت یک برچسب گروه‌بندی شده‌اند که ممکن است به یکی از دو مقوله کتابداری یا اطلاع‌رسانی پیوند بخورند. این امر موجب بروز ناهمگونی در حوزه شده و بیانگر مشکل عدم تجانس^{۱۷}

مرزهای مبهم و یا چند پارگی در این حوزه سروکار دارند. چهار مشکل اول با انواع مختلفی از مرزهای مبهم و عمده شش‌تایی باقیمانده با جنبه‌های مختلفی از چند پارگی در این حوزه در ارتباط‌اند.

اول: منشاء علم کتابداری و اطلاع‌رسانی از حوزه عمل سرچشمه گرفته و این خصیصه همواره یک منبع قدرت محسوب می‌شود، اما از طرفی هم ایجاد نوعی وابستگی می‌کند، که ما آن را مسئله وابستگی خارجی^{۱۸} می‌نامیم. از دیدگاه ما این وابستگی به حوزه عملی می‌تواند منبع بالقوه‌ای از قدرت در نظر گرفته شود. کاملاً واضح است که این حوزه با تخصص‌ها و مهارت‌های دیگر، خارج از حوزه دانشگاهی مرتبط است.

دوم: تأکید بر حوزه عملی موجب تأخیر در انتقال رشته به جایگاه شایسته‌ای از یک حوزه دانشگاهی شده است. هرچند گنجاندن آن در مقام یک حوزه دانشگاهی با مرزهایی که آن را یک حوزه پژوهشی پیچیده با رابطه نزدیک به حوزه عمل تعریف

منشاء علم کتابداری و اطلاع‌رسانی از حوزه عمل سرچشمه گرفته و این خصیصه همواره یک منبع قدرت محسوب می‌شود، اما از طرفی هم، ایجاد نوعی وابستگی می‌کند که ما آن را مسئله وابستگی خارجی می‌نامیم

در حوزه است.

دوم: با وجودی که بسیاری از این شاخه‌های فرعی میان‌رشته‌ای هستند، در بسیاری موارد ایجاد یک همکاری و تبادل واقعی میان این شاخه‌ها مشکل است. با گسترش ارتباط میان علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، گرایش به سطح بالاتری از میان‌رشته‌ای بودن با حوزه‌هایی مانند حوزه پژوهش‌بازایی اطلاعات و اطلاع‌سنجی و نیز پژوهش رفتار اطلاع‌یابی رو به افزایش است (استروم ۲۰۰۷، ژائو و استروتمان^{۸۱} ۲۰۰۸).

از آنجا که سطح تعامل حوزه‌های مختلف علم کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبتاً پایین است، شاید بهتر باشد برای طبقه‌بندی درست این دو علم آن را بجای میان‌رشته‌ای، چندرشته‌ای توصیف کنیم (کلاین،^{۹۱} ۱۹۹۰). در هر صورت این مشکل را میان‌رشته‌ای^{۹۲} می‌نامند.

سوم: علم کتابداری و اطلاع‌رسانی با جذب ایده‌های نظری از رشته‌های سخت از آنها تغذیه می‌کنند. با این اوصاف می‌توان گفت این علوم از یک بافت چندرشته‌ای تشکیل شده و هریک از شاخه‌های فرعی که عملاً به شاخه اصلی ارجاع داده می‌شوند، بالقوه به یک بافت چندرشته‌ای مرتبط می‌شوند. به همین دلیل شاخه‌های فرعی روزبه‌روز بیشتر دارند از علم کتابداری و اطلاع‌رسانی خارج شوند و این موجب چندپارگی و جزء‌جزء شدن این علم و ایجاد یک نوع خودمختاری در هریک از اجزاء نسبت به هسته مرکزی علم کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌شود. این مسئله، مشکل واگرایی^{۹۳} را بوجود آورده است.

چهارم: از دیرباز تاکنون علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، در

در پژوهش‌های علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، مؤسسات و حوزه‌های فراوان کوچکی وجود دارند که بدون هیچ‌گونه برنامه‌ریزی پیشرفته تأسیس شده و سخت تلاش می‌کنند تا موقعیت خود را مانند یک عضو در یک دانشگاه محلی تثبیت کنند

جست‌وجوی اطلاعات از دیدگاه‌های مختلف بوده است. با توجه به انقلاب داده‌ها و اطلاعات در دهه‌های اخیر، رشته‌های زیادی به اطلاعات به‌عنوان یک موضوع پژوهشی علاقه‌مند شده‌اند. این علاقه‌مندی گاه شکل جالبی از همکاری ایجاد کرده و گاه موجب تسلط متجاوزان بر حوزه می‌شود. ویلسون^{۳۳} (۲۰۰۲) درباره نوعی روند همگرایی بحث می‌کند که در آن باید اتحاد و همبستگی راهبردی در هر دو گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به منظور بقای رشته توسعه یابد. با توجه به مشکل وابستگی داخلی، متجاوزان به‌راحتی در مباحث پژوهشی از ما سبقت می‌گیرند و این امر مشکل رقابت^{۳۴} را در این حوزه پدید می‌آورد.

پنجم: در پژوهش‌های علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، مؤسسات و حوزه‌های فراوان کوچکی وجود دارند که بدون هیچ‌گونه برنامه‌ریزی پیشرفته تأسیس شده و سخت تلاش می‌کنند تا

و اطلاع‌رسانی مشکلی ویژه بوجود آورده است. در بعضی حوزه‌ها شاهد یکپارچگی در قالب افزایش همکاری با حوزه‌های پژوهشی همجوار و نزدیک به حوزه، و در بافت‌های دیگر شاهد نشانه‌هایی از پیشرفت در راستای شناسایی کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌عنوان یک رشته دانشگاهی در جایگاه مناسب خود هستیم.

پیش از این به یک تنش جالب در قالب تفاوت‌های فاحش بین سطوح بالا و پایین وابستگی‌ها اشاره شد. بعضی مؤسسات کم و بیش بر اساس ساختار یک رشته تاسیس شده‌اند اما در حوزه پژوهش، نقش چندانی ایفا نکرده‌اند (استروم ۲۰۰۸). حال این سؤال بوجود می‌آید که «آیا تمرکز بر حوزه‌های قوی، می‌تواند بالقوه جایگاه کتابداری و اطلاع‌رسانی را در جهان دانشگاهی بالا ببرد؟» این ممکن است موجب ترک دیگر مؤسسات و حوزه‌های پژوهشی شود تا هریک از آنها باهم متحد شوند یا در بدترین شکل از این سناریو، مسیر مدارس کتابداری را دنبال کنند؛ مانند دانشگاه کلمبیا و شیکاگو^{۶۲} - نخستین دانشگاهی که مدرسه کتابداری تأسیس کرد و نخستین مدرسه کتابداری که فارغ‌التحصیل کارشناسی داشت - که در حال حاضر هیچیک وجود ندارند. همواره امکان این خطر هست که هریک از گروه‌های قوی و ضعیف وارد مسیرهای جداگانه‌ای شوند و یک شکاف در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایجاد کنند. این مبحث به مشکل شکاف^{۶۳} در این حوزه اشاره دارد.

با شناسایی جنبه‌هایی از مرزهای مبهم و چندپارگی، قصد داریم خصوصیت واگرایی حوزه پژوهش را مشخص کنیم. مشکل رقابت را می‌توان راه‌حل واقعی تبدیل نقاط ضعف به قوت دانست. اصل مشکل در این قسمت نهفته و خطر بزرگی برای ما محسوب می‌شود زیرا می‌تواند موجب شود این حوزه به کلی از بین رفته یا به حاشیه کشیده شود. این یک مشکل سیاسی - سازمانی است و همه مشکلات دیگر را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. با این

**از آنجا که سطح تعامل حوزه‌های
مختلف علم کتابداری و اطلاع‌رسانی
نسبتاً پایین است، شاید بهتر باشد
برای طبقه‌بندی درست این دو
علم آن را به جای میان‌رشته‌ای،
چندرشته‌ای توصیف کنیم**

موقعیت خود را مانند یک عضو در یک دانشگاه محلی تثبیت کنند. این مؤسسات محدود به حوزه‌های پژوهشی ویژه درون خود هستند و خارج از این حوزه‌ها توسعه نیافته‌اند. آنها خارج از الزامات یک برنامه وسیع آموزشی و در محدوده برنامه‌های آموزشی خود رشد کرده‌اند. این مؤسسات از اعضاء هیئت علمی با زمینه‌های علمی متفاوت برای اهداف آموزشی خود کمک می‌گیرند، محققان نیز در راستای تدوین مسائل پژوهشی با محیط‌های محلی رابطه منسجمی ندارند و این معضل کم و بیش جزئی از خصوصیات این حوزه‌ها شده است (استروم ۲۰۰۸). این امر جنبه‌های دیگری از مشکلات بوجود آورده و از آنجا که حوزه کتابداری یک حوزه پژوهشی غنی و عمیق است، می‌توان میزان بحرانی بودن این مشکلات آزردهنده را به لحاظ کمیّت تعیین کرد. لارسن^{۶۴} (۲۰۰۵) طی بررسی ۵۰ گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دریافت که ۲۷٪ این مؤسسات دارای ۵ تا ۱۰ کارمند تمام وقت هستند. حال آنکه یک محیط پژوهشی محلی متشکل از چند عضو ناگزیر است یا خیلی تخصصی و یا خیلی سطحی نگر^{۶۵} شود.

ششم: خیلی کوچک یا بزرگ بودن بعضی گروه‌های کتابداری

23. competition problem
24. Larsen
25. Having shallow view
26. Columbia and Chicago University
27. splitting problem

حال می‌خواهیم گوشزد کنیم که این موقعیت به چالش کشیده شده می‌تواند به صورت راهبردی توسط رشته‌هایی که با این حوزه در ارتباطند مورد سوءاستفاده قرار گیرد. اما اگر در شرایط فعلی این رقابتها را کاملاً هدفمند به همکاری تبدیل کنیم، همه چیز به نفع ما تغییر خواهد کرد.

بدیهی است با وجود این ده مشکل اساسی و مهم و نیز دیگر مشکلات گریبانگیر حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، پژوهش این حوزه نیاز به تغییر داشته و مشکلات موجود را باید با وضوح بیشتری درک و با یک هدف راهبردی پیشرفته برطرف کرد.

پی‌نوشت‌ها

۱. برگرفته از مقاله:

- مأخذ
1. Astrom, F. (2007). "Changes in the LIS research front: time-sliced co-citation analyses of LIS Journal articles, 1990-2004". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 58, no. 7, pp. 947-57.
  2. Astrom, F. (2008). "Formalizing a discipline: the institutionalization of library and information science research in the Nordic countries". *Journal of Documentation*, vol. 64, no. 5, pp. 721-37.
  3. Ingwersen, P. (1992). "Information and information science in context". *Libri*, vol. 42, no. 2, pp. 99-135.
  4. Klein, J. T. (1990). *Interdisciplinary: History, Theory and Practice*, Wayne State University, Detroit, MI.
  5. Larsen, J. B. (2005). "A survey of library & information science schools in Europe". Kajberg, L. And Lørring, L. Eds, *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education*, The Royal School of Library and Information Science, Copenhagen, pp. 232-41
  6. Saracevic, T. (1999), "Information science", *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 50, no. 12, pp. 1051-63.
  7. Wilson, T.D. (2002). "Curriculum and catastrophe: change in professional education". *Journal of Education for Library and Information Science*, vol. 43, no. 4, pp. 296-304.
  8. Zhao, D. and Strotmann, A. (2008), "Information science during the first decade of the web: an enriched author co-citation analysis". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 59, no. 6, pp. 916-37.

- Nolin, Jan and Astrom, Fredrik, (2010), "Turning weakness into strength: strategies for future LIS", *Journal of documentation*, Vol. 66 No.1, PP. 7-27.
2. Jan Nolin
3. Fredrik Astrom
4. KHORSANDI_Z@YAHOO.COM
5. External dependency problem
6. Problem of maturity
7. internal dependency problem
8. Saracevic
9. Ingwersen
10. Whitley
11. OPAC
12. Infometrics
13. Astrom
14. Label problem
15. Becher and Trowler
16. Divergent field
17. heterogeneity problem
18. Astrom, 2007; Zhao and Strotmann
19. Klein
20. interdisciplinary problem
21. divergent problem
22. Wilson